

BBA

BUREAU
VOOR
BOUWHISTORIE
EN
ARCHITECTUURGESCHIEDENIS
V.O.F.

BOUWHISTORISCHE OPNAME
OP HOOFDLIJNEN
MET WAARDESTELLING

Edeseweg 157

BENNEKOM

EDESEWEG 157, BENNEKOM

EDESEWEG 157, BENNEKOM

BOUWHISTORISCHE OPNAME OP HOOFDLIJNEN
MET WAARDESTELLING

BUREAU
VOOR
BOUWHISTORIE
EN
ARCHITECTUURGESCHIEDENIS
V.O.F.

INHOUD

VOORWOORD	5
CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	6
Buitenplaats Hoekelum	6
Park en lanen	6
Het theepaviljoen	7
Point de vue	8
Opdrachtgevers	8
BOUW- EN GEBRUIKSGESCHIEDENIS	10
BESCHRIJVING EN ANALYSE	12
Situering	12
Exterieur paviljoen	12
Interieur paviljoen	13
Exterieur dienstwoning	13
Interieur dienstwoning	14
Exterieur en interieur schuur	14
WAARDESTELLING	16
Cultuurhistorische waardering (contextuele waardestelling)	16
Interne waardestelling theepaviljoen	16
Interne waardestelling dienstwoning	18
Waardestellingrepresentatietekening	19
ADVIES	20
Theepaviljoen	20
Dienstwoning	20
LITERATUUR EN BRONNEN	21
BIJLAGE 1 Redengevende omschrijving rijksmonument	22
AFBEELDINGEN	58
COLOFON	94

VOORWOORD

In opdracht van de gemeente Ede is door het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) deze bouwhistorische opname op hoofdlijnen met waardstelling van het pand Edeseweg 157 in Bennekom, gemeente Ede gemaakt.

Het pand behoort tot de historische buitenplaats Hoekelum en is een voormalige dienstwoning met aangebouwde (thee)koepel. De oorspronkelijke bebouwing ter plaatse dateert uit 1836; de dienstwoning is in 1912 opgetrokken ter vervanging van een (keuter)boerderijtje. In 1967 heeft een ingrijpende verbouwing plaatsgevonden.

Kenmerkend is de situering overhoeks op de Edeseweg. Het pand is dicht aan de weg gelegen en wordt aan drie zijden omsloten door een siertuin. Aan de voorzijde wordt de tuin door een eenvoudige ijzeren tuinhek gescheiden van het fietspad langs de rijweg. Achter het pand staat een schuur die uit hetzelfde jaar als de dienstwoning dateert. Het pand is van rijkswege beschermd als onderdeel van de historische buitenplaats Hoekelum.¹

Het onderzoek is verricht in verband met een toekomstige verbreding van de Edeseweg en - als gevolg daarvan - de mogelijk noodzakelijke verplaatsing van het pand. Het bouwhistorisch onderzoek en de daaruit voortvloeiende waardstelling richtten zich allereerst op de monumentale waarden van het pand, daarnaast is aandacht besteed aan de cultuurhistorische (contextuele) waarden van de koepel annex dienstwoning binnen de historische buitenplaats Hoekelum en in het bijzonder de functie en de situering binnen het park.

Het rapport omvat een beschrijving van de cultuurhistorische context, een korte bouw- en gebruiksgeschiedenis - waartoe aanvullend archiefwerk is gedaan - en een beschrijving en nadere analyse van het gebouw in woord en beeld. Voor de waardstellingsrepresentatietekening is gebruik gemaakt van de nieuwe toestand op de verbouwingstekening uit 1967 (afb. 17).

Hoewel bij het pand de lange rechterzijgevel op het noordoosten is georiënteerd wordt deze voor de duidelijkheid in het rapport noordgevel genoemd.

Het onderzoek ter plaatse is uitgevoerd door mevr. drs. S.G. van Ginkel-Meester en drs. B. Olde Meierink op 7 en 27 november 2012. De verslaglegging is van de hand van beiden. Het archiefwerk is uitgevoerd door drs. J. Luijt.

Dank bij de totstandkoming gaat uit naar de heer B. Mulder van de gemeente Ede en naar de heer en mevrouw Kusters, bewoners van het pand, voor hun gastvrije ontvangst en begeleiding tijdens het onderzoek. Tevens hebben zij ons op het spoor gezet van interessant fotomateriaal in het Gemeentearchief van Ede.

Saskia van Ginkel-Meester
Ben Olde Meierink,
Utrecht, januari 2013

---

¹ Zie *Bijlage*. Het kasteel Hoekelum (Edeseweg 124), park en bijgebouwen, inclusief het huis Noordereng (Noorderweg 128) zijn een Historische Buitenplaats, van rijkswege beschermd d.d. 19-12-2002/10-03-2003 (monumentnummer complex 514040). Het theepaviljoen/dienstwoning is een beschermd complexonderdeel (monumentnummer 514044).

CULTUURHISTORISCHE CONTEXT

Het pand Edeseweg 157 is een voormalig theepaviljoen uit 1836 met aan de achterzijde een in 1912 als dienstwoning herbouwde (keuter)boerderij. In 1967 is het geheel ingrijpend verbouwd. Het pand behoort tot de historische buitenplaats Hoekelum aan de Edeseweg tussen Bennekom en Ede (afb. 1, 2a en 2b).

Buitenplaats Hoekelum

De historische buitenplaats Hoekelum, bestaande uit herenhuis, bijgebouwen, tuin en park, vormt het middelpunt van het landgoed Hoekelum dat zich uitstrekte aan weerszijden van de Edeseweg tussen Bennekom en Ede. Het herenhuis is een voortzetting van het omgrachte adellijke huis Hoekelum dat teruggaat tot in de 14de eeuw. Het bestond sinds de 16de eeuw uit een L-vormig huis op een vierkant omgracht terrein en een boerderij buiten de buitengracht.² Deze boerderij was een belangrijk element van het adellijke huis Hoekelum en zou ook in de 18de eeuw haar agrarische functie behouden, hoewel het agrarische aspect in de loop van de tijd in belang zou afnemen ten gunste van de functie als koetshuis en stalling voor rij- en koetspaarden. De boerderij vond zijn voortzetting in het huidige koetshuis.

Het complex Hoekelum werd in 1635 omschreven als huis, hof, boomgaard, gracht, singel, bouw- en weiland, houtgewas en konijnenwarande. Deze elementen illustreren de functionele context van het kasteel, gelegen op de helling van een stuwwal. Aan de voet van deze stuwwal strekte zich, ten westen van het kasteel, de Hoekelumse Eng uit. Deze eng was een onderdeel van een langgerekt, noord-zuid gericht akkercomplex. Aan de westrand van de eng lag de agrarische nederzetting Hoekelum.

Op een kaart uit 1678 van het landgoed Hoekelum (afb. 3) is te zien dat het kasteel was gelegen aan de oostrand van een kleine laagte die het noord-zuid georiënteerde akkercomplex onderbrak. Vanwege de lage ligging werd het in de 17de eeuw gebruikt als weiland. Deze weilanden zijn nog steeds aanwezig en vormen sinds de 19de eeuw de grote open ruimte ten westen van de buitenplaats.

Park en lanen

Vergelijking van de kaart van het landgoed uit 1678 (afb. 3) met de militaire kaart van M.J. de Man uit 1802 (afb. 5) leert dat in de tussenliggende periode op het landgoed Hoekelum een uitgebreid formeel lanenstelsel is aangelegd. Aan de zuidzijde ter hoogte van de huidige zuidelijke oprijlaan lag de oost-west gerichte Arnhemse Allee. De meeste lanen zijn noord-zuid gericht en volgen de hoogtelijnen. De meest westelijke noord-zuidlaan, is de Edeseweg, die in de 18de en 19de eeuw bekend stond als de Edese Allee en de bestaande kronkelende verbindingsweg van Wageningen over

---

² Op een tekening van C. Pronk uit 1731 ziet men een complex bestaande uit twee haaks op elkaar staande vleugels staande op de noordwesthoek van een omgrachte kasteelplaats. Het kasteel bevindt zich nog deels in het noordoostelijke deel van het huidige huis. De hoofdvorm van het huis uit 1731 vindt men ook op een kaart van Thomas Witteroos uit 1570.

Bennekom naar Ede incorporeerde. Haaks op de Edeseweg lag een zichtlaan vanuit het kasteel in westelijke richting (afb. 4). De huidige meest noordelijke oprijlaan met een bajonetvormig tracé wordt op deze ongedateerde kaart van het westelijke deel van het landgoed als Nieuwe Allee aangeduid en was dus jonger dan de andere lanen. De kaart wordt in het einde van de 18de eeuw gedateerd. Deze laan was waarschijnlijk een aanpassing c.q. verlenging van een weg die zich aan de westzijde van de Edeseweg voortzet als Groenelaan.³

Vergelijking van de kaart van De Man uit 1802 (afb. 5) met de kadastrale minuut uit 1826 (afb. 6a) leert dat in de voorbije kwart eeuw de buitenplaats een ingrijpende wijziging had ondergaan. De formele parkaanleg die in 1802 het beeld nog volledig bepaalde, blijkt in landschapsstijl te zijn getransformeerd. De gracht was vergraven en vergroot tot een ‘beek’ met glooiende oevers, die door het terrein slingerde, in het bijzonder door een grote open ruimte die ten westen van het herenhuis was gecreëerd.

Op de kadastrale minuut, waarvoor het veldwerk in 1826 begon, en waarop tot 1832 wijzigingen zijn doorgevoerd, ziet men de tussenfase van het ontstaan van een grote open weide ten westen van het herenhuis. In 1832 was de centrale zichtlaan vanuit het hoofdgebouw in westelijke richting aan de westzijde van de weg naar Ede al verdwenen, doordat deze met dennen was beplant. Tegenwoordig is dit deel van de zichtlaan nog wel herkenbaar in het bosperceel tussen de Edeseweg en het sportveld op de Hoekelumse Eng (afb. 10). De andere rechte lanen werden ‘natuurlijk’ gemaakt door aanplant. Met behoud van zoveel mogelijk bomen werden binnen de lanen slingerpaden aangelegd. Door de begroeiing tussen het centrale weiland en de nieuwe slingerpaden op diverse plekken bewust te onderbreken, creëerde men als het ware doorzichten naar punten in de omgeving.

Aan het begin van de tussen 1802 en 1826 aangelegde zuidelijke gebogen oprijlaan, werd kort voor 1826 een boerderijtje/annex portierswoning (linksonder op afb. 6a) gebouwd dat een ‘stadse’ gevel kreeg met een spitsboogvenster in het midden, geflankeerd door kleinere ronde vensters, typerend voor de in die tijd in populariteit toenemende vroege neogotiek. De voorgevel werkte door middel van een uitsparing in de bosrand als een ‘point de vue’ vanaf het huis, terwijl vanaf het boerderijtje ook een doorzicht was op het hoofdhuis (afb. 12).

Het theepaviljoen

Binnen deze context verrees in 1836 aan de westrand van de Edeseweg, tegenover de noordelijke oprijlaan op een kleine verheffing in het terrein, op de zuidpunt van een driezijdig weitje een boerderijtje met aan de zuidzijde een driezijdig gesloten theepaviljoen in neoclassicistische vormtaal met wit gepleisterde gevels en een door (houten) zuilen gedragen groot dakoverstek. De geschulpte houten rand onder de dakvoet en de thans verwijderde (maar nog wel aanwezige) nokeind-bekroning refereren aan de in het begin van de 19de eeuw in de landschapsarchitectuur populaire ‘Turkse tent’.

Een ander voorbeeld van de combinatie van een (thee)paviljoen tegen een boerderij of dienstwoning staat in het Groningse Glimmen (afb. 11). Een vergelijkbaar

³ Opvallend is dat de theekoepel annex dienstwoning haaks op deze weg is gesitueerd.

fenomeen is de herenkamer in of aan een boerderij op een landgoed, waar het jachtgezelschap samenkwam of de landheer kon uitrusten tijdens een rit of wandeling over zijn landgoed.

Point de vue

Het theepaviljoen was zodanig gesitueerd dat men vanuit het zuidoostelijke venster in de noordelijke laan keek. Ook heeft men halverwege de noordelijke oprijlaan, die een enigszins bajonetvormig tracé heeft, zicht op het boerderijtje met theepaviljoen, als een visuele afsluiting van de laan (point de vue).

De zuidelijke muur van het theepaviljoen vormt het point de vue voor de reiziger die vanaf het zuiden over de Edeseweg nadert. Tegelijk had men vanuit het theepaviljoen over de Edeseweg zicht op de neogotische voorgevel van het boerderijtje aan het begin van de zuidelijke oprijlaan. In het derde kwart van de 19de eeuw heeft men nog een extra pad en zichtlijn in zuidoostelijke richting gemaakt, waardoor men over het grote weiland keek. Anderzijds had men vanaf de zuidelijke oprijlaan een doorzicht op het theepaviljoen (afb. 8) Vanaf de derde, zuidwestelijke zijde van het paviljoen had men zicht door de nog bestaande Groenelaan in zuidzuidwestelijke richting, in de richting van de Hoekelumse Eng. Tegelijk had de wandelaar vanuit deze Groenelaan een zicht op het theepaviljoen. (afb. 13).

Het theepaviljoen had twee functies. Ten eerste als folly in het landschapspark. Ten tweede als rustpunt met een fraai uitzicht in een wandeling over het landgoed. In deze wandeling zullen ook de andere tuinhuisen een rol hebben gespeeld.

De locatiekeuze van het theepaviljoen buiten het eigenlijke park en aan de doorgaande (hoofd)weg tussen Wageningen/ Bennekom en Ede is waarschijnlijk niet alleen bepaald door de persoonlijke voorkeur van de opdrachtgevers, maar ook door de functionaliteit als 'portierswoning', zoals het andere huis met de neogotische gevel aan de zuidelijke oprijlaan.

Opdrachtgevers

Als opdrachtgevers van het theepaviljoen kunnen genoemd worden Jacqueline Cornélie van Balveren (1792-1858) en haar man Otto van Wassenaer van Catwijck (1795-1858). Jacqueline Cornelia was na de dood van haar beide broers de enige erfgenaam van het landgoed Hoekelum. De Van Balverens bezaten de buitenplaats Hoekelum al sinds het midden van de 18de eeuw. Otto- lid van een zijtak van de Hollandse familie Van Wassenaer - en zijn vrouw woonden permanent op Hoekelum en niet zoals gebruikelijk alleen 's zomers. Hij was zeer geïnteresseerd in moderne landbouwwontwikkelingen en introduceerde het gebruik van guano.

Voor hun oudste zoon, die in 1848 huwde met Justina van Rechteren, werd op het noordelijke deel van het landgoed in 1849 het buitenhuis de Noordereng gebouwd. Ten behoeve van het nieuwe huis werd de noordelijke oprijlaan aangepast. Het meest noordelijke deel van de nog bestaande bajonetvormige noordelijke oprijlaan ging functioneren als toegangslaan tot het buitenhuis met het theepaviljoen ook hier als point de vue.

De jongste zoon Walraven zou zich na de dood van zijn ouders in 1858 in het hoofd-

gebouw van Hoekelum vestigen. Hij heeft zich ingezet voor de aanleg van de in 1882 geopende tramlijn van Ede naar Wageningen die langs het theepaviljoen voerde. Walraven zou in 1905 overlijden, zijn vrouw in 1912. Hun jongste zoon liet waarschijnlijk kort na het overlijden van zijn moeder het boerderijtje - dat met het theepaviljoen een geheel vormde - afbreken en weer opbouwen als dienstwoning (afb. 7, 8 en 9).⁴

---

⁴ Hij liet eveneens het hoofdhuis geheel vernieuwen om er in 1917 te gaan wonen.

BOUW- EN GEBRUIKSGESCHIEDENIS

Het theepaviljoen aan de Edeseweg is in 1836⁵ gebouwd in opdracht van de familie Van Wassenaer-Catwijck, die het tot het begin van de 20ste eeuw zal hebben gebruikt.⁶ Aan de achterzijde bevindt zich een dienstwoning die in 1912 ter vervanging van een (keuter)boerderij is gebouwd. De boerderij werd rond 1900 bewoond door de koetsier, de heer W. Meijer (afb. 14).⁷ Later zou veldwachter L. Wien met zijn gezin het pand betrekken. Het valt aan te nemen dat voordat zij hun intrek namen de oude (keuter) boerderij was afgebroken en vervangen door de huidige dienstwoning. Naar verluidt had de familie Wien in ieder geval in de loop van de 20ste eeuw de beschikking over het hele pand inclusief het theepaviljoen (afb. 15).⁸

Het is de vraag of het paviljoen later in de 19de eeuw nog wel een aantrekkelijk punt was om te verblijven omdat de Edeseweg steeds drukker werd. In 1845 was aan de nieuwe spoorlijn Utrecht-Arnhem bij de kruising met de Bennekomseweg ten zuiden van Ede het station Ede-Wageningen gebouwd en de Edeseweg was onderdeel van de verbindingsweg tussen het station en Wageningen. Bovendien werd in 1882 over de weg een stoomtramlijn aangelegd door de Nederlandsche Rhijn-Spoorweg-Maatschappij tussen het Station Ede-Wageningen en Wageningen. Het was een enkelspoor met vijf wisselplaatsen, waarvan er één vlak voor het theepaviljoen was gelegen. Het traject werd tot 1937 gebruikt voor personen- en goederenvervoer; nadien tot 1968 alleen nog voor goederenvervoer (afb. 16).

Het is niet duidelijk welk deel van het pand en op welk moment werd gebruikt als recreatief verblijf voor de eigenaren, en welk deel van het pand voor bewoning door dienstpersoneel (koetsier, veldwachter). Gelet op de prentbriefkaart (zie afb. 15) waarop de oude situatie nog is te zien lijkt het paviljoen niet groter te zijn dan de huidige driezijdige erker. De erker vormt samen met de twee geveldelen aan weerszijden een façade voor de boerderij (en is in feite de voorgevel van de boerderij). Het dak van de boerderij was met riet en deels (onderste strook dakschild) met pannen gedekt en loopt door tot aan voornoemde façade en de lage zijgevels.

In werkelijkheid is het theepaviljoen geïncorporeerd in het voorste deel van de boerderij waar onder de lage dakschilden twee kleine zijvertrekken waren, die via de halfronde vensters daglicht kregen. Bij de bouw van de dienstwoning in plaats van de (keuter)boerderij is deze situatie gehandhaafd waarbij de twee zijvertrekken van het paviljoen opgetrokken zijn tot aan de hogere dakvoet van het nieuwe dak. De huidige

⁵ In de kadastrale legger van de kadastrale gemeente Bennekom liep de vrijstelling van belasting aan het eind van het jaar 1841 af. Aangezien deze vrijstelling bij nieuwbouw voor 5 jaar werd gegeven, moet het pand in 1835 of 1836 zijn gebouwd. Onderzoek Janjaap Luijt, Ag&Au, Utrecht 2013.

Volgens informatie bij foto's in de fotocollectie in het Gemeentearchief Ede dateert het theepaviljoen uit 1837. Mogelijk werd het pand in dat jaar betrokken en/of in gebruik genomen.

⁶ De familie van Wassenaer-Catwijck bewoonde de buitenplaats Hoekelum van 1819 tot 1944.

⁷ Wouterus Meijer (12 december 1854-28 januari 1941) was rond de eeuwwisseling koetsier en pluimgraaf bij baron Van Wassenaer. In 1919 vertrok hij naar Utrecht, waar hij wisselloper werd. Bron: Gemeentearchief, fotocollectie, bijschrift van foto (nr. GA13956) uit ca. 1900 met Meijer als koetsier op de bok van een koets voor het kasteel.

⁸ Vriendelijke mededeling huidige bewoners, dhr. en mevr. Kusters.

scheidingsmuur op de begane grond behoort nog tot deze oude situatie van 1836. Het gedeelte van de muur op de verdieping is in ieder geval later (1912?) opgemetseld (zie beschrijving interieur).

De schuur ten westen van het pand is in dezelfde tijd (1912) gebouwd als de dienstwoning.

In 1967 is het pand ingrijpend verbouwd, gemoderniseerd en geschikt gemaakt voor dubbele bewoning (afb. 17). Het paviljoen werd woonkamer waarbij de twee zijvertrekken en het middenvertrek tot één ruimte zijn gemaakt. In het gedeelte van de dienstwoning werden op de begane grond een (tweede) woonkamer, twee keukens, twee douche- annex wc-ruimten, en een slaapkamer ingericht. Deze slaapkamer was in de oude situatie de keuken met daaronder een (thans nog bestaande) kelder. Het oude toilet werd weggebroken en de ruimte bij de nieuwe slaapkamer getrokken. Voorts werd de rechte steektrap naar zolder vervangen door een spiltrap en is op de zolder een slaapvertrek gemaakt.

De indeling op de zolder is thans anders dan op de tekening uit 1967 staat aangegeven. Op beide tekeningen (oude en nieuwe situatie) van de zolderverdieping ontbreekt de gemetselde scheidingsmuur tussen de dienstwoning en het paviljoen. Ook bevinden zich op zolder thans twee slaapvertrekken, waarvan volgens de tekening alleen die met de dakkapel op het zuidelijk dakvlak in 1967 is gemaakt. Mogelijk is tijdens de verbouwing in 1967 afgeweken van de tekening, of was er al een (niet aangegeven) vertrek (aan de noordwestzijde) (zie verder beschrijving interieur). Bij de verbouwing zijn in de dienstwoning de schoorsteen van het woonvertrek aan de zuidzijde en de schoorsteen van de keukenschouw weggebroken. De schoorsteen van de stookplaats in het paviljoen werd verdubbeld c.q. vervangen door de huidige gemetselde schoorsteen op het zuidelijk dakvlak, waarbij het woonvertrek aan de zuidzijde in de voormalige dienstwoning een nieuwe stookplaats kreeg.

Bij de verbouwing in 1967 zijn de oorspronkelijke paneeldeuren vervangen door moderne binnendeuren, zogenaamde Bruynzeeldeuren. Een enkele paneel deur is hergebruikt, andere liggen op zolder (gedeelte boven de erker van het paviljoen) opgeslagen.

In de zijgevels werden de T-vensters vervangen door bredere samengestelde vensters. Tevens werd een nieuw venster in de zuidelijke zijgevel van de theekoepel ingehakt en een badkamervenster (afb. 18). Het wc-raam in de oost(achter)gevel werd dichtgemetseld.

Begin 20ste eeuw zijn de dakkapel op het zuidelijk dakvlak vernieuwd evenals het rieten dak van het paviljoen. De houten balustrade op het nokeind van het rieten dak is niet meer teruggeplaatst. Deze ligt in de tuin opgeslagen. Daarnaast is er centrale verwarming geïnstalleerd en is de inrichting van de keuken aan de zuidzijde vernieuwd.

BESCHRIJVING EN ANALYSE

Situering

Het pand Edeseweg 157 is een rechthoekig gebouw met aan de straatzijde het theepaviljoen in een neoclassicistische vormtaal en een sober in baksteen opgetrokken dienstwoning aan de achterzijde. Het pand is overhoeks op de Edeseweg geprojecteerd. Vanuit het paviljoen heeft men uitzicht naar drie kanten: op de noordelijke oprijlaan naar het kasteel en de villa Noordereng (afb. 19 en 20), over de Edeseweg in zuidelijke richting op het front van een aan de zuidelijke oprijlaan gelegen dienstwoning (afb. 22) en - in aanleg - op een in zuidwestelijke richting lopende boslaan, de Groenelaan. Een aantal uitgegroeide coniferen belemmert thans daar het zicht (afb. 20).

In de parkaanleg van de historische buitenplaats Hoekelum vormt het paviljoen met dienstwoning een tegenhanger van de dienstwoning aan de zuidelijke oprijlaan. Bovendien is het pand nog altijd voor de wandelaar op de zuidelijke oprijlaan van Hoekelum steeds zichtbaar als een point de vu (afb. 23).

Exterieur paviljoen

Het paviljoen met aan de voorzijde een grote driezijdige erker bestaat uit een bouwlaag onder een driezijdig rieten tentdak met aan de voorzijde een groot overstek dat wordt gedragen door vier houten, Dorische zuilen op een gemetselde voet (afb. 24).

De gevels zijn wit gepleisterd boven een zwart geverfde/geteerde plint. De erker heeft in beide zijgevels een (oorspronkelijk 6-ruits) schuifraam met luiken. De ramen zijn in 1967 vastgezet, en deels vernieuwd (afb. 25). Het schuifmechanisme is nog wel aanwezig. In de middengevel van de erker bevinden zich in 1967 vernieuwde (oorspronkelijk 8-ruits) openslaande deuren eveneens met luiken. Het kozijn is nog wel oorspronkelijk (afb. 26). De beide geveldelen aan weerszijden van de uitbouw bevatten aan de voorzijde van oudsher een halfroond venster, aanvankelijk mogelijk van gietijzer, maar thans in hout uitgevoerd (afb. 27).⁹ De oostelijke zijgevel van het paviljoen is blind, en de westelijke bevat een in 1967 ingebracht raam (zie afb. 18).

Onder de dakrand van het rietgedekte dak loopt een geschulpte houten rand, afwisselend rood en wit geverfd. Op de nok van het tentdak heeft voorheen een houten balustrade gestaan.¹⁰ Dit sierelement is bij de vernieuwing van het rieten dak niet teruggeplaatst, maar is wel bewaard (in de tuin) (afb. 28).

Het dakoverstek vormt een veranda/galerij met een bestrating van klinkers met - centraal aan de voorzijde van het paviljoen - een ster- of windroosmotief met kern van kiezelwerk (afb. 29). De vier zich verjongende zuilen onder het dakoverstek hebben een houten schacht met een stenen voet- en dekplaat en zijn geplaatst op een zwart geverfd gemetseld basement.¹¹ De schacht omsluit een houten stijl die de werkelijke drager van

⁹ In de redengevende omschrijving is sprake van gietijzeren ramen; in de schuur bevindt zich in de topgevel een vergelijkbaar, maar rond uitgevoerd, gietijzeren raam.

¹⁰ De balustrade die het dak bekroonde heeft een afmeting van 1,33 m breed, 94 cm hoog en 63 cm diep.

¹¹ Het basement bestaat uit 5 lagen baksteen, en meet 57 cm in het vierkant; de houten zuilen hebben een grootste omtrek van 140 cm.

het dakoverstek is. De schacht bestaat uit smalle, verticale houten delen (als duigen van een ton), die iets hol van vorm zijn als cannelures van een stenen zuil. Thans zijn de houten schachten beplakt met een glasvezelbehang en wit gesausd (afb. 30, 31 en 32).

Interieur paviljoen

Het interieur van het paviljoen op de begane grond is thans één ongedeelde ruimte met een verlaagd plafond aan weerszijden van het middendeel (met de driezijdige erker). Ter plaatse bevonden zich voor de verbouwing van 1967 twee kleine zijruimten, mogelijk oorspronkelijk bedoeld als opslagruimte en wc (privaat) van het theepaviljoen (afb. 33).

Vanaf de zolder is zichtbaar dat in het paviljoen het plafond van stucwerk is, aangebracht op riet en rachsels (zie beschrijving zolder).

Van de beide vensters in de erker is de onderdorpel van het schuifraam aangescherfd en de vensterbank vernieuwd (afb. 34).

In de scheidingsmuur tussen het paviljoen en de dienstwoning bevindt zich een doorgang met daarnaast van oudsher een stookplaats (deze staat op de tekening van 1967 als bestaand aangegeven). De doorgang bevat een zware houten dorpel op een andere dorpel. Een en ander zal het gevolg zijn van het verhogen van de vloer (vloerisolatie of wijziging balklaag) in het paviljoen (afb. 35).

De zolder van het paviljoen is bereikbaar via een ingehakte doorgang met vertimmerde oude deur (geen foto), in een waarschijnlijk in 1912 maar mogelijk pas na 1967 opgemetselde halfsteens scheidingsmuur (afb. 36). Deze muur boven de zware scheidingsmuur op de begane grond (uit de bouwtijd 1836) komt niet voor op de verbouwingstekening uit 1967. De vernieuwde kap van het paviljoen is van oudsher niet beschoten, waardoor de rieten dakbedekking in het zicht is (afb. 37 en 38).

Exterieur dienstwoning

De gevels van de dienstwoning zijn opgetrokken van baksteen in kruisverband¹² boven een gecementeerde grijze plint. De zijgevels zijn (in één keer) doorgetrokken tot aan de voorgevel van de theekoepel (waarin de halfronde vensters zijn opgenomen) en hebben een vijftal gietijzeren lelie-ankers ter hoogte van de balklaag (afb. 39 en 40).

De oorspronkelijke gevelopeningen zijn voorzien van strekken die aan de onderzijde iets getoogd zijn, zoals thans nog het geval is bij de ingang in de noordgevel, en de ingang en het verdiepingsvenster in de westgevel (achtergevel). Nog uit 1912 zijn de beide deurkozijnen op hardstenen neuten met een kalf en vast bovenlicht. De deuren zijn vernieuwd. Aan de noordzijde bevindt zich het kelderlicht met koekoek (afb. 41).

Van het verdiepingsvenster in de westgevel zijn in ieder geval de onderdorpel en lekdorpel vernieuwd gelet op een kleine inboeting in het metselwerk en de verglaasde lekdorpeltegels (afb. 42). Ter plaatse van het oorspronkelijk wc-raam in de westgevel is het metselwerk ingeboet (afb. 43).

De vensters in de noord- en zuidgevel zijn alle samengestelde vensters, aangebracht

---

¹² Het baksteenformaat is 21,5 x 10 x 5 cm; 10 lagen 65 cm. Het baksteenformaat in de voet van de gevel bij de aansluiting met de voorgevel is 22 x 12 x 4,5 cm. Dit metselwerk is mogelijk een restant van de oude 19de-eeuwse gevel (van de keuterboerderij).

bij de verbouwing in 1967 ter vervanging van smallere T-vensters, alsmede nieuwe toilet/badkamer vensters (afb. 44).

Het zadeldak - gedekt met gesmoorde Tuiles du Nord met aan de westzijde een klein overstek op gesneden klossen en windveren met decoratieve makelaar - heeft geprofileerde houten bakgoten op gesneden klossen tegen een gecementeerde lijst.

Interieur dienstwoning

Op de begane grond is de in 1967 aangepaste indeling van de dienstwoning, waarbij het huis geschikt is gemaakt voor dubbele bewoning, duidelijk herkenbaar behouden. Aan de noordzijde bevindt zich een ingang met korte gang van waaruit ook het paviljoen (in gebruik als woonkamer) toegankelijk is, een douche/toilet, keuken en slaapkamer met daaronder een kelder die via een luik in de vloer bereikbaar is (afb. 45). De slaapkamer is in 1967 ontstaan door het samenvoegen van de oude keuken en oude toiletruimte. De kelder die tot de oude keuken (1912) heeft behoord is overdekt door gemetselde/gepleisterde troggewelven en heeft in de noordgevel een kelderlicht met valraam en diefijzers (afb. 46 en 47). De keuken aan de noordzijde heeft de inrichting uit 1967 (Bruynzeel-keuken type Monta) behouden (afb. 48).

Aan de westzijde bevindt zich een ingang met hal waarin een spiltrap staat in 1967 geplaatst ter vervanging van een rechte steektrap naar zolder (afb. 49). Vanuit de hal zijn een douche en toilet, een keuken en woonkamer bereikbaar. De inrichting van de keuken aan de zuidzijde is gemoderniseerd (na 2002). Vanuit de woonkamer is er een in 1967 gemaakte doorgang naar het noordelijk woningdeel. Een oudere doorgang is dichtgezet (afb. 50 en 51). Zowel de ingang (met korte gang) aan de noordzijde als die aan de westzijde behoort nog tot de oorspronkelijke situatie (1912).

De houten gordingenkap van de voormalige dienstwoning dateert uit 1912. De dakvlakken zijn beschoten met kraalschroten (afb. 52). Aangetroffen telmerken kunnen erop wijzen dat de spanten zijn hergebruikt (afb. 53). Op de zolderverdieping bevindt zich thans een overloop met aangrenzend een tweetal slaapvertrekken en een bergkamer (afb. 54).

De houten wanden van het vertrek aan de noordwestzijde bestaan uit kraaldelen op regels en stijlen, waarbij de zuidwand oorspronkelijk langs het trapgat van de steektrap heeft gestaan (afb. 55). De wanden van het vertrek aan de zuidoostzijde op zolder (1967) bestaat uit stijl- en regelwerk, betimmerd met hardboardplaten. Boven de overloop en beide slaapvertrekken is een plafond van kraaldelen of plaatmateriaal aangebracht.

De afwerking met kraaldelen dateert uit ca 1910 en wijst erop dat de zolder als slaapruimte was bedoeld, met mogelijk van oudsher al één afgescheiden slaapvertrek.

Exterieur en interieur schuur

Aan de westzijde van het pand staat een schuur onder een zadeldak. De gevels zijn tot aan goothoogte opgetrokken van baksteen in kruisverband¹³ boven een gecementeerde grijze plint. De topgevels zijn in halfsteens verband gemetseld. Het feit dat de topgevels

¹³ Het baksteenformaat is 20,5/21,5 x 10 x 5 cm; 10 lagen 65 cm.

in een ander metselverband zijn opgetrokken kan erop wijzen dat deze oorspronkelijk mogelijk van hout waren en pas (veel) later zijn opgemetseld. De schuur is voor het eerst te zien op foto's uit de jaren zestig van de vorige eeuw en heeft daarop een zadeldak en volledig gemetselde gevels (zie afb. 18).

In de voorgevel (oostzijde) bevindt zich een deuropening met een houten kozijn (met toognagels) en een opgeklampte deur, onder een aan de onderzijde licht getoogde strek vergelijkbaar met de dienstwoning. Daarboven is een ronde vensteropening met gietijzeren raam aangebracht. De rechterzijgevel is blind (afb. 56). De linkerzijgevel bevat een enkel venster onder een rollaag (afb. 57). In de achtergevel zijn in de voet van de gevel sporen zichtbaar van twee dichtgezette openingen (ieder 59 cm breed), mogelijk bevonden zich hier oorspronkelijk luiken van een dierenverblijf of aardappelopslag (afb. 58).

Het zadeldak voorzien van windveren met decoratieve makelaar aan de voor- en achterzijde is gedekt met gesmoorde muldenpannen. Het dak is begin 21ste eeuw geheel vernieuwd.

Inwendig zijn de muren met een raaplaag afgewerkt. De zoldering bestaat uit de oorspronkelijke balken¹⁴ waarop een nieuwe vloer is gelegd. De sporen en panlatten zijn alle vernieuwd (afb. 59 en 60).

---

¹⁴ Het formaat van de balken is 15,5 x 6 cm; h.o.h. 1.05 m.

WAARDESTELLING

Op basis van de gegevens uit de voorgaande hoofdstukken wordt hieronder een weging gemaakt ten behoeve van de vaststelling van de monumentwaarden. Als uitgangspunt worden de *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* (2009) aangehouden. Deze zijn vastgesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst.

In de *Richtlijnen* wordt een onderscheid gemaakt tussen een ‘contextuele’ en een ‘interne’ waardestelling. In het eerste geval wordt een weging gemaakt van waarden van het bouwwerk ten opzichte van soortgelijke gebouwen op landelijk, regionaal of plaatselijk niveau in de vorm van een cultuurhistorische waardering.

Bij de ‘interne’ waardestelling worden de verschillende onderdelen van één bouwwerk (context, bouwmassa, exterieur, constructie, interieur en afwerking) gewogen. Doel is het bepalen van het relatieve belang van de monumentale waarden van onderdelen van het bouwwerk, voorafgaande aan een verbouwing of restauratie waarbij men voor de keus staat deze onderdelen te behouden, te vervangen of te verwijderen.

Deze laatstgenoemde waardestelling geschiedt zowel in tekst als in een afbeelding met drie kleuren. Deze tekening valt slechts te gebruiken in combinatie met de tekst van de monumentwaarden.

De waardestelling maakt gebruik van een indeling in drie categorieën:

- blauw: categorie 1: hoge monumentwaarden, deze zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied;
- groen: categorie 2: positieve monumentwaarden, deze zijn van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied;
- geel: categorie 3: indifferente monumentwaarden; deze zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied.

Cultuurhistorische waardering (contextuele waardestelling)

Een algemene ‘contextuele’ waardering van het theepaviljoen annex dienstwoning is in feite al gemaakt bij de aanwijzing van de buitenplaats Hoekelum als van rijkswege beschermde historische buitenplaats, en de daartoe opgestelde redengevende omschrijving van het complex waartoe het theepaviljoen annex dienstwoning behoort (zie *Bijlage*).

Interne waardestelling theepaviljoen

context (cultuurhistorische waarden)

Het theepaviljoen gebouwd ca 1836 heeft hoge monumentwaarde als historisch functioneel onderdeel van de buitenplaats Hoekelum. Voorts als onderdeel van een reeks doorzichten (point de vue), en van een rondwandeling door het in landschappelijke stijl

aangelegde park van de buitenplaats (langs bijzondere gebouwtjes en/of follies, boomgroepen, bruggen, waterpartijen en met verschillende zichtlijnen) en als gevolg hiervan de, ten opzichte van de weg, opmerkelijke overhoekse ligging. De plaatsing van een koepel buiten het park tegenover de ingang is opmerkelijk. Er zijn geen equivalenten aan te wijzen.

architectuurhistorische waarden

qua type

Hoge monumentwaarde heeft de bijzondere combinatie van een (thee)paviljoen met een dienstwoning/boerderij, waarbij het paviljoen als een façade voor de dienstwoning is geplaatst.

qua bouwstijl

De karakteristieke, bijzondere en gave hoofdvorm van het theepaviljoen met driezijdige erker duidelijk gebaseerd op genoemde zichtlijnen en de vormgeving waarbij invloeden van 19de-eeuwse tuinsieraden als een ‘Turkse tent’ of classicistische tempel herkenbaar zijn, hebben een hoge monumentwaarde.

qua materiaalgebruik

Het kenmerkende witte pleisterwerk op de gevels, de in eikenhout uitgevoerde holle zuilen, samengesteld uit smalle houten delen, als duigen van een ton, rond een houten stijl, die de feitelijke ondersteuning vormt; de van oudsher rieten dakbedekking (hoewel vernieuwd), en (verwijderde, maar nog aanwezige) bekroning van de nok uitgevoerd in hout en zink, hebben een hoge monumentwaarde.

bouwhistorische waarden

qua gevels

Een hoge monumentwaarde hebben al het uit de bouwtijd daterend metselwerk van de gevels, de originele houten zuilen ter ondersteuning van het dakoverstek, evenals de raamkozijnen met schuiframen (deels vernieuwd en vastgezet) en het deurkozijn van de openslaande deuren naar de veranda onder het dakoverstek.

De tuindeuren hebben een geringe ouderdom maar zijn in de stijl van de oude deuren vernieuwd en hebben daarmee een positieve monumentwaarde.

qua indeling en constructie

Over de waarde van de indeling kan niet goed een uitspraak worden gedaan omdat het onbekend is of het theepaviljoen oorspronkelijk één ruimte was die later gewijzigd is in drie ruimten, of het van oudsher een driedeling heeft gekend, die bij de verbouwing in 1967 teniet is gedaan. Mede gelet op aanwezige verlaagde plafonds is het echter aannemelijk dat het paviljoen een indeling in drie ruimten heeft gehad, met nevenruimten voor opslag en wc (privaat).

Een hoge monumentwaarde hebben de gemetselde scheidingsmuur tussen paviljoen en dienstwoning alsmede de houten verdiepingsvloer.

Een positieve monumentwaarde heeft de conform de oorspronkelijke toestand vernieuwde kapconstructie van het driezijdige tentdak.

Interne waardestelling dienstwoning

context (cultuurhistorische waarden)

De voormalige, in 1912 gebouwde dienstwoning heeft als historisch functioneel onderdeel van de buitenplaats Hoekelum een hoge monumentwaarde.

architectuurhistorische waarden

qua type

Een dienstwoning aangebouwd tegen een theepaviljoen is bijzonder, en heeft daarmee een hoge monument waarde.

qua bouwstijl

De bouwmassa (een bouwlaag onder een zadeldak) van de dienstwoning is ondergeschikt aan het theepaviljoen en gaaf behouden. De bouwmassa heeft daarmee een positieve monumentwaarde.

De gevelindeling die tot stand gekomen is bij de ingrijpende verbouwing in 1967 is weinig bijzonder en heeft de oorspronkelijke gevelindeling (1912) nagenoeg geheel teniet gedaan, en heeft daarom een indifferente monumentwaarde.

De dienstwoning kent weinig of geen bijzondere stijlelementen. Een positieve monumentwaarde hebben details als de gesneden klossen van de dakgoot, windveren en makelaar.

bouwhistorische waarden

qua gevels

Het metselwerk van de gevels is sterk aangetast door de ingrijpende verbouwing van 1967 en heeft daarom een geringe monumentwaarde.

qua indeling en constructie

De balklaag van de zoldervloer en de kapconstructie dateren uit 1912 en zijn gaaf behouden; de constructie is weinig bijzonder en heeft een positieve monumentwaarde.

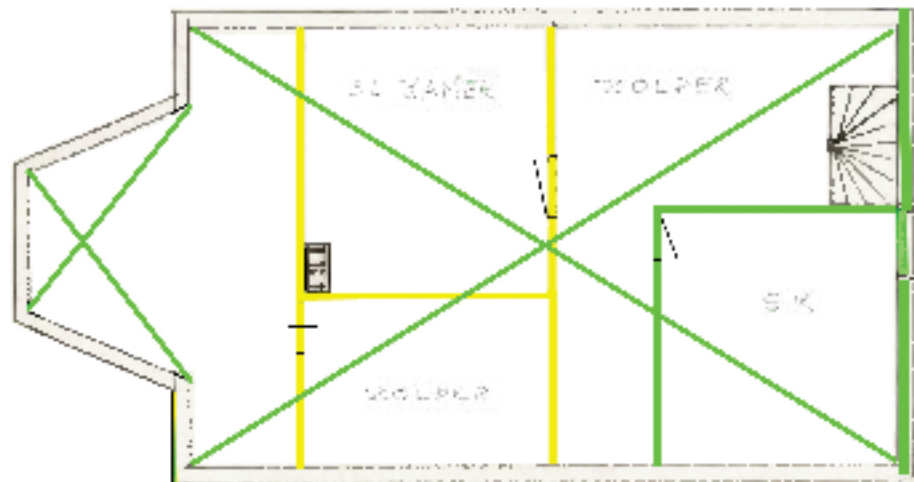
De in het huis aanwezige kelder, overdekt met een troggewelf op ijzeren liggers, dateert uit 1912 of later. De kelder is alleen via een luik in het midden van de vloer van de achterkamer bereikbaar. De situering en constructie zijn weinig bijzonder. De kelder heeft een positieve monumentwaarde.

De oorspronkelijke indeling (1912) van de begane grond is deels behouden maar niet bijzonder en op de verdieping dateert mogelijk alleen het vertrek aan de noordwestzijde nog uit de bouwtijd; de indeling heeft een positieve monumentwaarde, inclusief - op de verdieping - de uit 1912 behouden wanden van kraaldelen.

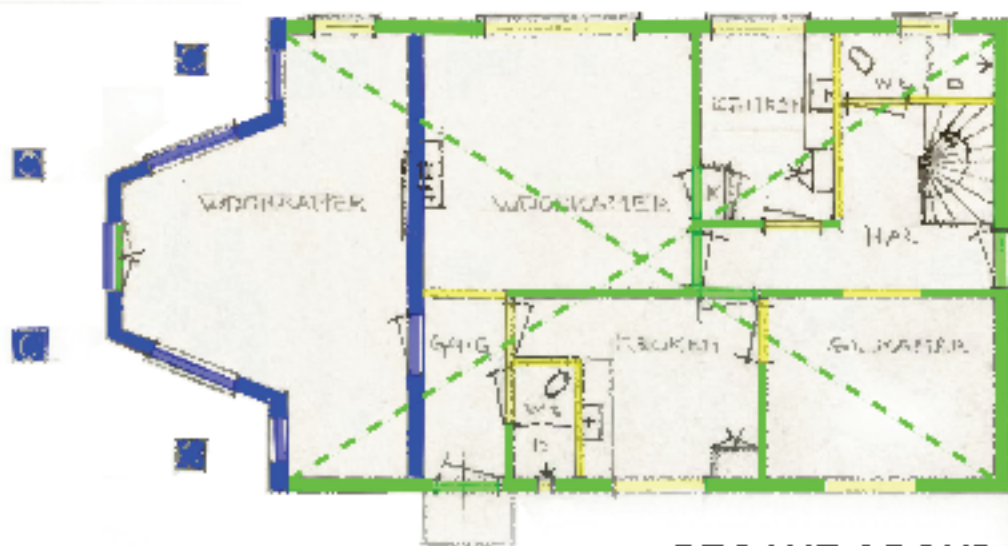
De bij de verbouwing in 1967 tot stand gekomen indeling heeft een indifferente monumentwaarde.

Waardestellingrepresentatietekening

De plattegronden dienen gelezen te worden in combinatie met de tekst van de interne waardestelling.

ZOLDER

BEGANE GROND

- hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk
- positieve monumentwaarde, behoud wenselijk
- indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk
- X
 balklaag of kapconstructie
- X
 balklaag of kapconstructie, niet in het zicht / vermoedelijk aanwezig

ADVIES

Theepaviljoen

1. Geadviseerd wordt het in 1836 gebouwde theepaviljoen inclusief de gemetselde scheidingsmuur te behouden en waar nodig te herstellen.
2. Geadviseerd wordt de houten en met zink beklede balustrade (bekroning eindvorst), nu nog aanwezig op het terrein, te herplaatsen waardoor het pand zijn oorspronkelijke beleving meer gaat benaderen.
3. Indien besloten wordt tot verplaatsen van het gebouw in het kader van de wegaanpassing moet dit gedeelte als geheel worden verplaatst.
4. Het theepaviljoen dient in verband met de zichtlijnen op dezelfde manier te worden gepositioneerd als thans het geval is.
5. Een kleuronderzoek is aan te bevelen.

Dienstwoning

1. Het valt te overwegen het achterhuis (voormalige dienstwoning) niet te verplaatsen maar te kiezen voor herbouw. De bouwmassa dient hierbij gelijk te zijn aan de bestaande, en ondergeschikt te blijven aan het theepaviljoen.
2. De kapconstructie inclusief het beschot kan worden hergebruikt/teruggeplaatst.
3. Overwogen kan worden de oude vensterindeling uit ca 1910 te reconstrueren.

LITERATUUR EN BRONNEN

- K.B.A. Bodlaender en B. Hulst, *Kasteel en Landgoed Hoekelum. Een veelzijdige geschiedenis*. Bennekom 2001.
- Y. Kuyper, ‘Van Heerlijkheid naar Familiestichting; Van Wassenaers (van Catwijk) in de 19e en 20e eeuw’, in: *Heren van Stand, Van Wassenaer 1200-2000, Achthonderd jaar Nederlandse familiegeschiedenis*. Zoetermeer 2000, p. 201-243.
- H.L. Driessen, *Huis Hoekelum 1342-1904*. Gelders Archief, Arnhem.

Gemeentearchief Ede:

- archief Bouw- en woningtoezicht
- fotocollectie

www.cultureelerfgoed.nl

- beeldbank
- monumentenregister